

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ในการพัฒนาความเข้าใจในการอ่านของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีสาระสำคัญดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาแผนการสอนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
2. เพื่อเปรียบเทียบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียนและหลังเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
3. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองเครื่องมือ เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2541 โรงเรียนวัดสวนดอก 1 ห้องเรียน จำนวน 34 คน
2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2541 โรงเรียนวัดช้างเคียน 1 ห้องเรียนจำนวน 44 คน โดยได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แผนการสอนอ่านภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์จำนวน 10 แผน แผนละ 3 คาบ คาบละ 20 นาที
2. แบบทดสอบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยจำนวน 30 ข้อ

3. แบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่ม สัมพันธ์จำนวน 15 ข้อ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ทดสอบก่อนการทดลอง (Pretest) นักเรียนกลุ่มทดลองด้วยแบบทดสอบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยจำนวน 30 ข้อ
2. ดำเนินการสอนกลุ่มทดลองโดยใช้แผนการสอนกิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ จำนวน 10 แผน 30 คาบ
3. เมื่อสอนครบทุกแผนแล้ว ให้นักเรียนกลุ่มทดลองทดสอบหลังเรียน (Posttest) โดยให้ทำแบบทดสอบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยจำนวน 30 ข้อ ฉบับเดียวกับแบบทดสอบก่อนเรียน
4. ให้นักเรียนกรอกแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
5. นำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการทดสอบค่า t แล้วนำเสนอด้วยตารางประกอบคำบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

1. การพัฒนาแผนการสอนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ในการพัฒนาความเข้าใจในการอ่าน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 10 แผน ที่พัฒนาขึ้น เป็นแผนการสอนที่ประกอบด้วยกิจกรรมการอ่านที่หลากหลาย เช่น เกม บทบาทสมมติ เพลง สถานการณ์จำลอง สื่อการเรียนการสอนมีทั้งของจริงและรูปภาพ เน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง และแบ่งกลุ่มนักเรียนเป็นกลุ่มย่อย เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ทำงานต่าง ๆ ร่วมกัน และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
2. นักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีความเข้าใจในการอ่านหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
3. ความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์พบว่าอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนาแผนการสอนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เปรียบเทียบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และความคิดเห็นต่อการเรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้อภิปรายผลดังนี้

การพัฒนาแผนการสอนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

แผนการสอนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ในการพัฒนาความเข้าใจในการอ่าน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผู้วิจัยได้พัฒนาแผนการสอนโดยคำนึงถึง การจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักการทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์เพื่อให้ได้แผนการสอนที่ดี โดยได้ศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ที่จะต้องทำการสอนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้ ปัทมา เทพอัศวพงศ์ (2516, หน้า 10-12) ได้กล่าวว่าการเรียนโดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง และกลุ่มเป็นศูนย์กลางช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ สูงในการนำกิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มาใช้ในการพัฒนาแผนการสอนครั้งนี้ ได้จัดกิจกรรมมุ่งเน้นที่จะพัฒนาความเข้าใจในการอ่านของนักเรียน ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมโดยค้นพบคำตอบด้วยตนเอง เกิดการเรียนรู้ให้ได้มากที่สุด โดยได้จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งกิจกรรมกลุ่มที่จัดให้มีกระบวนการอย่างเป็นระเบียบ มีครูคอยแนะนำให้ความช่วยเหลือเมื่อเด็กประสบปัญหาในขณะทำงาน ซึ่งเป็นวิธีสอนที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของเด็กได้ตามจุดมุ่งหมาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฉันทนา ภาคบงกช (2518, หน้า ๑) ที่กล่าวไว้ว่า วิธีการทำงานเป็นกลุ่มนี้ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเพิ่มขึ้นและยังช่วยพัฒนาความสามารถอีกด้านหนึ่งที่เด็กไทยส่วนใหญ่ยังขาดอยู่มากนั่นคือ การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มหรือหมู่คณะ และสอดคล้องกับ ทิศนา ขัมมณี (2522, หน้า 1-2) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ในการทำงานกลุ่มหรือกลุ่มสัมพันธ์ ที่จัดให้นักเรียนได้เรียนเป็นวิธีการสอนที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนทั้งทางด้านสติปัญญา ทักษะ ทักษะคิด การคิดหาเหตุผลส่งเสริมพัฒนาการทางสังคม นักเรียนได้ฝึกการแก้ปัญหาจากการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่ม เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออก และพัฒนาคุณลักษณะพร้อมกันไปทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ซึ่งตรงตามความต้องการทางการศึกษา

ในด้านบทบาทของครู เวลาทำกิจกรรมนั้นครูต้องพูดให้น้อย มีบทบาทให้น้อยที่สุด ปล่อยให้ นักเรียนแสดงออกหรือเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรม ทำตัวให้สนิทสนมเป็นกันเองกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมโดยไม่หวั่นกลัว พยายามจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างทั่วถึง นอกจากนี้

ครูควรใช้เทคนิคการตั้งคำถามในขณะดำเนินกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรม หรือความรู้สึกลึกซึ้งคิดออกอย่างเด่นชัด และนำไปสู่การสรุปสาระสำคัญที่นักเรียนได้รับจากกิจกรรม

ในด้านตัวผู้เรียน ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมอย่างดี ส่วนใหญ่จะกล้าในการแสดงออก แต่ในด้านการอธิบายนักเรียนบางคนไม่รู้จักคิดวิพากษ์วิจารณ์ ครูจึงต้องให้ความสนใจเด็กเหล่านี้ด้วยการป้อนคำถาม เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่ความคิด การวิเคราะห์หาเหตุผลและสรุปกิจกรรม

ในด้านการจัดกลุ่ม ควรให้นักเรียนทุกคนได้เปลี่ยนกลุ่มกันทุกครั้ง เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง ได้ทำกิจกรรมร่วมกันกับเพื่อนหลาย ๆ คน และในขณะเดียวกันก็ควรเปลี่ยนหน้าที่กันในกลุ่มบ้าง เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

การเปรียบเทียบความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

จากผลการทดลองปรากฏว่า ความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยของนักเรียนที่เรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่าการเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีผลต่อความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยของนักเรียน ทำให้ความเข้าใจในการอ่านภาษาไทยของนักเรียนเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชุมศรี เรข (2533 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ผลสัมฤทธิ์ด้านการอ่านจับใจความภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังการเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เช่นเดียวกับผลการวิจัยของ จริญญา กลสิวิทย์อำนาจ (2539 : บทคัดย่อ) ที่พบว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการสอนตามแนวการสอนแบบกลุ่มสัมพันธ์มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาอังกฤษด้านทักษะการฟัง และการพูดหลังการทดลองสูงกว่าก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการวิจัยปรากฏผลเช่นนี้สามารถพิจารณาได้จากเหตุผลดังต่อไปนี้

1. การเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ประกอบด้วยหลักการ คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยผู้เรียนจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ วิธีการเรียนจะทำโดยการแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย การเรียนที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์จะยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน นักเรียนจะถ่ายทอดความเข้าใจในการอ่านออกมามากได้ โดยการเล่าเรื่องหลังจากการอ่านเขียนสรุปใจความสำคัญ จับใจความสำคัญ และหาแนวความคิดจากเรื่องที่อ่าน ตามความเข้าใจ และความคิดเห็นของตน กิจกรรมในการฝึกความเข้าใจในการอ่าน ดำเนินการโดยให้นักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยในการแบ่งกลุ่มแต่ละครั้ง จะให้นักเรียนจับฉลากเพื่อให้นักเรียนมีโอกาสได้เปลี่ยนกลุ่ม

เปลี่ยนหน้าที่ เมื่อนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมกับคนอื่น ในแต่ละครั้ง เมื่อนักเรียนเข้าร่วมกลุ่มกับเพื่อน แต่ละกลุ่มก็จะช่วยกันทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจในการอ่าน เช่น การอ่านจับใจความสำคัญ สรุปใจความสำคัญ หาแนวความคิดจากเรื่องที่อ่าน และทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย นักเรียนแต่ละคนจะมีบทบาทหน้าที่และรับผิดชอบทำงานร่วมกัน มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยที่สมาชิกในกลุ่มต่างก็ตระหนักว่าแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่ม สมาชิกต้องรับผิดชอบร่วมกัน จึงทำให้นักเรียนเกิดความพยายามที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันดังกล่าวย่อมส่งผลให้นักเรียนมีผลการเรียนดีขึ้นซึ่งสอดคล้องกับ ฉันทนา ภาคบงกช (2518, หน้า จ) ที่กล่าวไว้ว่า วิธีการทำงานเป็นกลุ่มทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเพิ่มขึ้น การถามตอบในกลุ่มจะทำให้นักเรียนสามารถเข้าใจภาษาที่อธิบายได้ดีกว่าการเรียนจากครู เพราะภาษาที่นักเรียนใช้สื่อสารนั้น สื่อความเข้าใจได้ดีและเหมาะสม เนื่องจากวัยของนักเรียนใกล้เคียงกันมากกว่าวัยของครูกับนักเรียน นักเรียนจะอธิบายและช่วยเหลือเพื่อนให้เข้าใจยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มความชำนาญให้กับตนเองอีกด้วย

2. การจัดการเรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ มีขั้นตอนในการจัดกิจกรรมการเรียนอย่างชัดเจน เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้ตามกิจกรรมดังกล่าวแล้ว จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้พัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของนักเรียน ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกหรือด้านจิตใจ สติปัญญา และทำให้นักเรียนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สอดคล้องกับเยาวภา เดชะคุปต์ (2517, หน้า 165-166) ที่กล่าวว่า การให้นักเรียนทำงานกลุ่มร่วมกันจะช่วยพัฒนาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน คือ ส่งเสริมพัฒนาการความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชา มีโอกาสพัฒนาสติปัญญา และอารมณ์โดยวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้การเรียนเป็นสิ่งที่มีความหมาย และใกล้เคียงกับความเป็นจริงยิ่งขึ้น รวมทั้งปัทมา เทพอัครพงศ์ (2516, หน้า, 10-12) ยังกล่าวเพิ่มไว้ว่า การเรียนโดยเน้นกลุ่มเป็นศูนย์กลางช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนกับนักเรียนสูงกว่าการเรียนรู้อย่างครูเป็นศูนย์กลาง และยังฝึกให้นักเรียนมีชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้ดีขึ้น

3. มีการเสริมแรงให้กับนักเรียนเมื่อนักเรียนทำงานประสบผลสำเร็จ โดยการให้รางวัลทำให้นักเรียนเกิดความสนุกสนาน มีความกระตือรือร้นที่จะร่วมมือกันในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย สอดคล้องกับศรไกร รุ่งรอด (2533, หน้า 63) ที่กล่าวว่า การให้รางวัลเมื่อนักเรียนทำงานประสบความสำเร็จจะเป็นตัวเสริมแรง มีผลทำให้นักเรียนในแต่ละกลุ่มเริ่มมีการตื่นตัว เกิดความกระตือรือร้นเห็นคุณค่าของการร่วมแรงร่วมใจ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำกิจกรรมกลุ่มมากขึ้น เกิดความตระหนักว่าทุกคนมีส่วนช่วยให้กลุ่มประสบผลสำเร็จได้เท่าเทียมกัน และเห็นคุณค่าของตนมากขึ้น

ความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

ความคิดเห็นของนักเรียนที่เรียนภาษาไทยโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก จากข้อค้นพบดังกล่าวอาจมีเหตุผลเนื่องมาจาก การเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการ กลุ่มสัมพันธ์ช่วยให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ โดยนักเรียนได้ช่วยกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจในการอ่าน ตามขั้นตอนของการเรียนกิจกรรม กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ครูผู้สอนเป็นเพียงผู้จัดการเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้มากที่สุด คอยให้คำแนะนำและอธิบายการทำงานอย่างชัดเจน ทำให้นักเรียนทำงานอย่างเป็นระบบ มีจุดหมายปลายทาง และรู้สึกมั่นใจในการทำกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลายน่าสนใจ เช่น ละคร บทบาทสมมติ สถานการณ์จำลอง เกม เพลง นอกจากนี้การทำงานกลุ่มยังช่วยส่งเสริมผู้เรียนในการทำงานร่วมกัน เช่น ความร่วมมือในการทำงาน ความเป็นผู้นำผู้ตาม การเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม รวมทั้งทักษะการมีมนุษยสัมพันธ์ซึ่งจะเป็นผลดีต่อนักเรียนในอนาคตที่สามารถจะปรับตัวอยู่ในสังคมได้ สอดคล้องกับ ทิศนา เขมณเฑาะ (2522, หน้า 6) ที่กล่าวว่า การให้นักเรียนทำงานกลุ่มร่วมกัน นอกจากจะช่วยปลูกฝังความรู้สึกรักใคร่ที่ดี เช่น การรู้จักเห็นใจผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น การมีความรับผิดชอบ การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลและกล้าแสดงออก กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ยังทำให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการทำกิจกรรม เป็นการฝึกให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อนักเรียนในอนาคตในการปรับตัวอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข และยังทำให้นักเรียนเกิดความสนุกสนานในการเรียน มีความสนใจกระตือรือร้นที่จะทำกิจกรรมทุกขั้นตอน อันส่งผลให้นักเรียนชอบวิธีการเรียนมีความคิดเห็นที่ดีต่อการเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการเรียนการสอน

1. ครูต้องกระตุ้นหรือให้กำลังใจให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม เพราะนักเรียนอาจเงินอาย ประหม่า ไม่กล้าทำกิจกรรมอันจะเป็นอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมได้
2. ครูไม่ควรวิพากษ์วิจารณ์นักเรียน ควรปล่อยให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระ
3. ครูควรคิดกิจกรรมใหม่ ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้นักเรียนจะได้มีโอกาสฝึกทำกิจกรรมมากขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัย

1. ควรมีการศึกษาวิธีเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น เช่น ความคงทนด้านการอ่านและการเขียน
2. ควรนำวิธีเรียนโดยใช้กิจกรรมที่เน้นกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไปใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนในเนื้อหาวิชาอื่น